

HAJNAL ZSOLT

Levegős versek, avagy a kapkodó tüdőkről

FEKETE VINCE: SZÁRNYVONAL

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2018
104 oldal, 1999 Ft

”

Ha a keresztény kultúra világgképét tanulmányozzuk, arra a megállapításra jutunk, hogy noha egy hármass felosztású kozmoszképpel van dolgunk, amelyben Földünk mintegy köztes, átmeneti térként tételeződik, a kétpólusú ellentétekben való gondolkodás mégis áthatja ezt a világgmodellt is. A közmegegyezés szerint a „lenti”, ha úgy tetszik, „földi alatti” szférával társítjuk-azonosítjuk az „alantast” mint olyat, így értéktanilag értelemszerűen annak bináris párja, vagyis a „fenti” rendelkezik a „mennyei” minőséggel. Fekete Vince legújabb, ötvenkét verset és hat év munkáját tartalmazó kötetének, a *Szárnyvonal* bevezető – és egyik legkiemelkedőbb – versében viszont a konvenciónak hátat fordítva a fenti szféra viszontagságairól ír: „Chilében, az Andok második legmagasabb pontján, / az Atacama-fennsíkon levő Ojos del Salado a világ / egyik legkietlenebb, legsivárabb területe. / A mindössze 2% alatti páratartalom szárazra sikálja / a légjáratokat, kapkodóvá teszi a tüdőt”. Legkorábban *A fenti szféra* végére, de legkésőbb az azt követő versek vonatkozásában nyilvánvalóvá válik, hogy a versben szereplő hegység a szerelem földrajzi metaforája, a hegység sekély tavában alámerülő magashegyű bűvárok pedig maguk a szerelmesek, akik köré a verseskötet narratívájának egésze épül. Az Ojos del Salado annyit tesz magyarul, mint „sós szemek”. Fekete érzékeltesen sejteti a kötet alaptónusát és a kötet lapjain kibontakozó szerelmi történet végkicsengését: el tudunk-e képzelni kifejezőbb képet egy be nem teljesülő szerelem immanens melankóliájáról, mint a könnyekben való elmerülés? Fekete lírája felfogatja az eddig megszokott rendet, hiszen az általa megjelenített fenti szféra „minden egyes lépést / kétszeres nehézségűvé tesz, mint amilyen az a lenti / szférában”, vagyis a szerelem dicstelen természetéről tudósít, továbbá azt is fontosnak tartja értékünkre adni, hogy „A hivatalos magashegyű merülési világrekordot nagyon / kevesen érik el, meg-

dönteni még annál kevesebbeknek / sikerül”. A vers ötödik, kétsoros egységéből derül ki, „hogya a múlt században mindössze ketten voltak”. De vajon kik voltak ők?

A *Szárnyvonal* egy Szabó Lőrinc-sonnett, a *Csillag* megidézésével („... Szomorúbb / s szebb kevés volt...”) veszi kezdetét, az idézet azonban nem csak egy egyszerű mottóként funkcionál, hanem megjelöli az anyag egyik legfontosabb szépirodalmi referenciapontját, ami Dsida, Shakespeare, Kosztolányi költészete mellett nem más, mint Szabó Lőrinc százhusz sonettet magában foglaló *A huszonhatodik év* című lírai rekviemje, amely a költő és szeretője, (Vékes Ödönné) Korzáti Erzsébet huszonöt évnyi, Korzáti öngyilkosságával végződő szerelmi történetét dolgozza fel. Fekete egy, a Szabó és Korzáti kapcsolatához hasonló titkos szerelmi viszonylaton keresztül mutatja be a kizökkent idő egyszerre extatikus és gyötrelmes minőségét. Bár a szövegközi kapcsolatok szempontjából nem tekinthető lényegesnek, mégis fontosnak tartom külön kiemelni Áprily líráját, mivel a *Szárnyvonal* verseit olvasva az ő költészete juthat eszünkbe, hiszen ő tudott még ennyire meghitt módon odafordulni a transzszilván tájhoz. Ezen egyedülálló tájélmény intenzitásának szembevetésével az az is különösen fontos a kritika szempontjából, mert a verseskötet legneuralgikusabb pontjaira hívja fel a figyelmet.

A kötet két leglényegesebb vállalkozásának az időn kívüliség ünnepi természetének megragadását és a természeti líra aktualizálására tett kísérletet tartom. Az előbbit sikerrel teljesíti a költő, az utóbbit sajnos már kevésbé. Fekete képtelen a természeti líra hagyományos műfajához anakronizmusok nélkül hozzányúl. Egyértelműen bátor – és már csak éppen ezért is méltányolandó – programnak tekinthető a klasszikus erdélyi (természeti) líra kortárs kontextusban való megszólaltatására tett többszöri próbálkozás, de a hagyományban való hiteles elhelyezkedésre és ezzel szimultán módon az egyéni költői hang artikulálására tett kísérlet több helyütt kudarcba fullad, s olyan disszonáns versnyelveket eredményez, amelyek időnként egy pályakezdő eszköztelenségét, máskor coelhói életbölcösségek „mélységét” idézhetik fel bennünk. Előbbire jó példa a *Bovaryné* szerelmi jelenetének jelzőkkel tarkított leírása („A lassan leszálló estében, éjszakában elementáris / erővel csapnak egymásnak; patakokban folyik róluk a víz; / véresre súrolt könyök és láb, fokozódó, elhatalmasodó, / zabolázhatatlan, megállíthatatlan és féktelen szenvedély.”), vagy a *Távolodó...* indokolatlan archaizálása („Hol nemrég még madarak víg dala / Hallott, s most minden oly szomorú s / Kiholt. Ó, a szárnyas idő hogy elrepül!”), utóbbira pedig a *Fennsík* banális didaktikussága („Megállsz, szétnézel téveteget, / van-e tovább vajon, kérdezed, / előtted mintha lépcsők, s fényjelek, / és éjszaka, s a vak úrben / mintha / valaki szólítana, / hívna, / töprengsz, mit tegyél, belátom... / Csak előre, csak fölfelé, barátom!”), vagy a kötet hátulján is idézett *Nothing Else Matters* című költemény („Az ég kéksége, a fű zöldje, a hó fehérsége, a szél zenéje / kint az ágakon, minden ugyanaz. A vér zúgása / [ügyszintén. / A lélek erdeje, mezeje, kék ege pedig – tudod – / [beláthatatlan.”), ami nem képes érvényes kortárs versként működni pusztán azért, mert megidézi egy legendás heavy metal banda legkommerszebb számát.

De hogy a természeti líránál maradjunk: érződik a költeményeken, hogy kétségtelenül idilli környezetben, mégpedig otthon, a szülőföld-kultusz égisze alatt születtek, ez pedig nem feltétlenül tett jót nem csupán a költemények minőségének, hanem sejtetően azok jövőbeli recepciójának sem. Ha valahol, akkor talán itt bukik ki a lírai regionalizmus deklaráltan vállalt programja, hiszen sokak úgy vélhetik, az erdélyiség artikulálása elősegíti ugyan egy különálló identitás létrejöttét, de regresszív módon korlátozza ezen identitás társadalmi mobi-

lítását, ergo önmagát szegregálhatja. A regionális identitás totalitását legeredményesebben talán a (komfortérzetet biztosító) regionális kötődés mértékéből szűrhetjük le – Fekete esetében pedig ez igen erős. Ez ugyanakkor ellentmond annak a közkeletű vélekedésnek, miszerint a posztmodern korban az ember geográfiai egységekhez való fizikai kötődésének feltételezése már nem releváns. Mindannak ellenére, hogy az identitás egy rendkívül komplex és sokat vitatott témája az elméleti kutatásoknak, s ma már a legkülönbözőbb identitáskonceptciók garmadjáról beszélhetünk, azt kijelenthetjük, hogy a regionális identitások a társadalmi alapokon nyugvó kollektív identitások csoportjába sorolhatók. Ezek az identitások a regionális társadalmi kohéziót szilárdítják meg, a „mi” és az „ők” stabil dichotómiája pedig az identitás dinamikus fenoménként való felfogását akadályozzák meg. Ez az erdélyiség továbbá sajátos módon rendszerint patetikus jelmezben jelentkezik, ami a már említett minőségi kérdés miatt kihangsúlyozandó, hiszen sok esetben – ahogyan azt a fentebb idézett példák is alátámasztják – a versek dagályosságát eredményezi.

Találkozhatunk a kötetben másfajta természetkölteményekkel is, amelyeket találékony állatmetaforáik miatt csak ökológiailag érzékeny költeményeknek neveznék. Ilyen a (*Myrmelion formicarius*), amelyben Fekete párhuzamot von ember és állat, pontosabban ember és közönséges hangyaleső között. A közönséges hangyaleső lárvája a homokos talajban tölcser-szerű üreget készít, s annak fenekén ejti el zsákmányát. Az áldozat ebben a versben az a cserbenhagyott szerető, aki a korábbi versek lírai énjeként már a kapcsolat végéről (*Bovaryné*), az elválásról (*Az árulásról*), majd a közösen eltöltött időre való visszaemlékezésről (*Harmatos fű*) tolmácsolt. A találékony és korhű metaforizáció ellenére itt a zárlat teszi szájbarágóssá a verset: „A társas életű hártácsszárnyúak rendjébe tartozó / [közönséges / hangyalesők, akárcsak a hangyák, különleges / [életmódjuk – / szervezett államuk, bámulatos építményeik, vándorlásai, / csatáik folytán – sok hasonlóságot mutatnak az emberi / társadalmakkal...” Ennek konkrét leírása nélkül is egyértelművé vált volna az olvasóknak, mit hivatott bemutatni a versben ábrázolt állati viszonyrendszer. Szinte ugyanezeket az egyszerű metaforákat bontja ki a *Terepviszonyok* című vers is, csak ott az azonosítók a vad és a vadász alakját öltik magukra, míg a *Membrán. A nulladik nap...* című versben érdekesen szemlélteti a költő, miként is válhatnak ki egyszeri negatív élmények olyan defenzív reflexeket, amelyek később alapvető reflexekké válva már kognitív torzításokat eredményeznek: „S az állat, akit korábban már / szúrtak meg egy-egy injekciós tűvel, a fehér kesztyűs / kéz láttára megpróbál fedezéket keresni; szűkül, remeg, / liheg a rettegéstől, mialatt érzékeny membránok, tűvékony / mutatók jelzik kívül-belül a tizedesre pontos értékeket.” Ebbe a csoportba tartozik még a *Dinamika* című életfilozófiai vers is, amely a golyák levegőben való kétféle haladásmódja, az erő kifejtést igénylő szárnycsapás és a kényelmes siklás, illetve ennek megfelelően a szabálytalanul repülő vezető golyák és a szabályosabb útvonalat leíró követő golyák példázatain keresztül teszi föl a kérdést, vajon melyik életstratégia a kifizetődőbb. Ezek a költemények azért is lényegesek, mert ellensúlyozzák azokat az írásokat, amelyekben Fekete romantizálja a természetet, így létrejön egyfajta kiegyenlítődség a különféle viszonyulások között.

A szó, ami a kötet egészét legpontosabban leírja, az talán a *gazdagság*. Egyrésztől izgalmas az a műfaji sokszínűség, amit a *Szárnyvonal* felvonultat, hiszen találunk itt az elégiától kezdve (*Idegen város*) a szonetten át (*Jó éjszakát!*) a tájversig (*Ingóláp*) szinte mindent, ami viszont a forma szempontjából figyelemre és említésre méltó, az a tartalom tekintetében már hátrányossá válik. Sok az ötvenkét vers, főleg akkor, ha a kötet majdnem hogy felét epikus

versek, versnovellák teszik ki, amik többnyire mind ugyanazzal a látvány-, hangulat- és élményvilággal operálnak – magyarul „mind ugyanarról szólnak”. Ha szólnak egyáltalán, mert időnként az a gondolata támadhat a szöveggel együtt sodródó olvasónak a betűfolyamból újra és újra felbukkanó fák és hegyek láttán, hogy bizonyos versek, versrészletek megszületésének nem is volt valódi indítéka a költői közlésvágyat leszámítva. Az ötödik fa ugyanaz a fa marad, mint az első, a hetedik hegy pedig szintén ugyanaz a hegy marad, mint az első. Így válik tautológiává a *Szárnyvonal* jelentős része. Szabó Lőrinc *A huszonhatodik év* tetemes részét egy év alatt írta meg, vagyis mondhatjuk, hogy „nagy levegővel” alkotott az író. Úgy tűnik, Fekete Vincének nemcsak verseskötetét, hanem munkamódszerét is mestere inspirálta, hiszen levegős (próza)versek alkotják a *Szárnyvonalat*, amelyekben *A Fenti szféra* című verssel ellentétben nem a száraz levegő okozta légszomjótól, hanem a szövegterek tágasságának rettenő kiterjedtségétől kapkodnak a tudók. A kevesebb néha több – jelen verseskötet esetében legalábbis biztosan az lett volna.

Fontos a motivikus hálózat, mivel a központi narratív szálon kívül ez tartja egyben a kötetet. Érdemesebb lett volna viszont – egy szigorúbb rostálást követően – ciklusokba rendezni az anyagot, mivel így jobban érvényesülhetett volna egy-egy – egyébként a jelenlegi struktúrából is – kiemelkedő költemény. És ezekből szép számmal akad a *Szárnyvonalban*! Ilyen vers például a *Széljegyzetek I.*, ami Dsida Jenő *Tíz parancsolat* című verse V. egységének folytatása, mi több szó szerint megírása, hiszen Dsida versében – amelynek alcíme *Töredék* – annyi olvasható a római számjegyzés alatt, hogy „*(Hiányzik)*”. A Tízparancsolat ötödik törvénye a „Ne ölj!” tiltó törvény, amely az élet kollektív tisztelőre szólítja fel az emberiséget. Átgondolt és találékony lépés volt Feketétől pont ennek a versnek pont ezt a szegmensét felhasználni, hiszen minden kétséget kizáróan egy, a könyv szolgálatába állítható, a kötet globális kontextusában eredményesen funkcionáló intertextuális játék jött így létre. Egyrésről Fekete Dsida hiányvers(részlet)ét hatványra emeli, hiszen paradox módon a (szerelmi) beteljesületlenségről, vagyis magáról a hiányról szóló gondolati költeményével „tölti ki” a Dsida szövegében tátongó űrt, másrészt, ha eléggé figyelmes az olvasó, a tiltó parancsolatot tartalmazó szegmens felhasználásának oka is nyilvánvalóvá válik, súlyt kap a kötet további verseitől visszalapozva-visszagondolva: „Hát mi szívzaggatóbb vajon / e földön, mint mi semmivé lesz, / ami nem juthat már el soha / valódi végkifejletéhez?” Szeretés és gyilkolás közé egyenlőségjel kerül, a parancs tehát a szeretésre mint cselekvésre irányul: képzetes figyelmeztetés ez az érzéseknek. De ilyen kiemelkedő vers az elmúlt gyerekkor tájékait körbejáró, retrospektív szemléletű *Szülőhely kartotékai. Egy nyelv is*, vagy a *Kizökent idő* című szonett, amelynek páros rímű zárlata túpontosan fogalmazza meg a kötet központi problémáját: „s a titkunk a csillagok titka lesz: / kié vagy, tőlem mindig visszavesz”.

Ha erdélyi sajátosságra kell gondolnunk, sokunknak nyilván az etnikai, vallási, nyelvi változatosság jut először eszünkbe. Vajon létrehozhatja-e a pluralizmus a különálló autonómiák olyan együttélését, amely az egységet képes megteremteni a sokszínűségben? Mert valahol Fekete Vince kötete is erre vállalkozik. És néha sikerül is neki, szóval legyünk optimisták!